

HALİT ZİYA’NIN ROMANLARINDA YALNIZLIK VE ÖLÜM ÇEMBERİNDE “TUTUNAMAYANLAR”

Sema ÇETİN BAYCANLAR*

ÖZET

Edebiyatımızda “tutunamayanlar” kavramı Oğuz Atay’ın aynı adı taşıyan romanından esinlenerek kullanılan ve daha çok modern romanın yalnız, mutsuz ve belli açılardan ya da tamamıyla toplumla uyuşamamış kahraman(lar)ını temsil eder. Her ne kadar modern romanın ortaya çıkardığı bir tip olarak görülse de Türk edebiyatında henüz modernist eserler yazılmadan da benzer roman kahramanlarını görmek mümkün gözüküyor. Halit Ziya’nın Nemide, Mai ve Siyah, Aşk-ı Memnû romanlarında sosyal hayatları daha çok aileyle sınırlı kahramanların, düşünsel krizlerinden kısmen uzak olmakla birlikte duygusal krizleri yoğun bir şekilde yaşadıkları görülür. Özellikle yaşamlarının erken döneminde ebeveynlerinden birini kaybeden Nemide, Ahmet Cemil, Nihal ve Bihter giderek yalnızlaşmış, aşklarına karşılık bulamamış, ardından ölüm düşüncesi ya da ölümlle yüzleşmişlerdir. Bu kahramanların mutsuzlukları irdelendiğinde yalnızlık, en temel sorun olarak karşımıza çıkar. Bu duygusal durumu hazırlayan etmenlerin başında kuşkusuz, tek ebeveynli ailelerin bastırılmış mutsuzluğu gelir. Evlilik ve evlilik düşüncesi ise kahramanların yalnızlığını daha travmatik bir hale getirmiştir. Bu makalede anılan roman kahramanlarını yalnızlığa, ölüm düşüncesine ve ölüme sürükleyen, onları kendi çağlarının “tutunamayanlar”ı yapan sebepler üzerinde durulmuş ve bu sürecin benzerlikleri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halit Ziya Uşaklıgil, roman, yalnızlık, ölüm.

GRIP LOSERS SURROUNDED BY LONELINESS AND DEATH IN HALİT ZİYA NOVELS

ABSTRACT

The concept Grip Losers in our literature is used with inspiration from the Oğuz Atay Novel of the same name and represents the lonely unhappy hero(es) of mainly modern novel that cannot harmonize with society in some aspects or at all. Even though it is deemed to be a character arising out of modernist novel, it is possible to encounter similar novel heroes in Turkish Literature before modernist works have been composed. In Halit Ziya’s novels Nemide (Nemide), Mai ve Siyah (Blue and Black), Aşk-Memnû (Forbidden Love), we see heroes with social lives mostly limited to family have dense emotional crises, partially far from intellectual crisis. Especially, Nemide, Ahmet Cemil, Nihal and Bihter who lost one of their close relatives in early stages of their lives became lonelier day by day, had platonic loves and then faced the idea of death, or even death itself. When we look into unhappiness of these heroes, loneliness appears to be the most basic problem. It is no doubt the suppressed unhappiness of single parent families is the main factor leading to this emotional situation. Marriage and the idea of marriage made loneliness of the heroes even more traumatic. This article discusses the reasons that lead these novel heroes to loneliness, idea of death and to death itself, reasons that make them the “Grip Losers” of own time and evaluates similarities in these processes.

Key Words: Halit Ziya Uşaklıgil, novel, loneliness, death.

---

* Yrd. Doç. Dr., Çukurova Ü. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. El-mek: scetin@cu.edu.tr

Yalnızlık, yalnız olma ve hissetme hali her ne kadar modern yaşamın bir meselesi olarak görülse de birey olma tarihi kadar eski bir durum olsa gerek. Klinik psikolojide yalnızlık, kendini yalnız hissetme anlamında kavramsallaştırılır ve iki tür yalnızlıktan bahsedilir. İlki, kişinin kalabalıklar içinde kendisini yalnız hissetmesi; yani varoluşsal yalnızlık, ikincisi ise sosyal ilişkiler bakımından yetersizlikten kaynaklanan kişilerarası yalnızlıktır¹.

Modern yaşam, bireyi kalabalıkların içinde bile yalnızlaştırmıştır. Bu yüzden kalabalıklardan uzakta tek başına kalma düşüncesi yaşadığımız çağın insanlarına hoş gelmekle birlikte mevcudiyetini irdeleyen birey, varoluşsal yalnızlığı sorgulamakta; asıl olarak düşünsel bir kriz yaşamaktadır. Kişilerarası yalnızlık, aslında var olanlardan farklı düşünme olarak da algılanabilir. Bu durum daha çok modern romanının ilgilendiği bir mesele olarak karşımıza çıkar ve roman kahramanını intihara sürükleyen süreçte bireyin yalnızlığı önemli bir rol oynar.

Oysa Türk romanında düşünsel krizler Cumhuriyet dönemi ve sonrası romanımızda yer alır. Özellikle Servet-i Fünûn romanında asıl olay aileyle ilgilidir. Bu aileler Doğulu olmaktan ziyade “Batılı”² özellikler gösterirler; bir diğer deyişle çekirdek ailelerdir. Ebeveyn ve çocuklardan oluşan bu aileleri Nemide, Mai ve Siyah, Aşk-ı Memnû’da görebiliriz. Aşk-ı Memnû’da Bihter’in ailesi, diğer romanlardaki ailelerle karşılaştırıldığında kalabalık sayılabilir; ama bunun sebebi romanın kurgusu içinde bir erkek figürün (Nihat), ailede yer alması ihtiyacıyla ilgili gözüktür. Daha çok orta ve üst sınıfa mensup bu ailelerde çocuklar olayların ana kahramanlarıdır.

Ailede kız çocuklar için anne, erkek çocuklar için baba rol modelidir. Rol modellerini kaybeden ya da Firdevs Hanım gibi bu rolü yeterince benimseyememiş bir annenin yanında büyüyen roman kahramanları, sosyal ilişkiler bakımından yetersiz bir çevrede yalnızlaştıkça, travmatik bir yaşamla yüzleşirler ve daha çok sosyal ilişkiler bağlamında bir yalnızlıkla yüzleşirler. Bihter’in Adnan Bey’le olan evliliği sürecinde bilinçaltında baba arayışını sürdürmesi ve sığınma duyguyla hareket etmesi de bu durumla ilişkili gözüktür³.

Bireyin yaşamında yalnızlık sürekli hale geldiğinde birtakım sorunları da beraberinde getirir. Türk edebiyatında romanın ana meseleleri zaman içinde çözüldükçe, bireyin dünyasına yönelen yazarlarımız, –farklı sosyal ve toplumsal meselelerle düşünülmeyle birlikte- roman kahramanlarının iç dünyalarının izdüşümlerine yer vermiştir.

Modern romanın “tutunamayan” kahramanı, geriye dönülüp bakıldığında köklerini kolayca Halit Ziya’nın eserlerinde bulabilir. Oğuz Atay, Halit Ziya’nın roman kahramanlarıyla kendi roman kahramanları arasında benzerlikler kurduğu yazısında, Ahmet Cemil ve Bihter’in birer “tutunamayan” olduğunu dile getirirken aslında pek çok açıdan haklıdır:

“...Halit Ziya insana ve onun ruhsal durumlarına eğilmek bakımından bana benziyor. Ayrıca Kırık Hayatlar ve hâlâ (hatta) Mai ve Siyah’taki “tutunamayan” tiplerle bir duygu benzerliği de söylenebilir. Ahmet Cemil büyük hülyalarının yanısıra küçük hesapların da etkisiyle sönüp gidiyor. Halit Ziya’da bana yakın gelen bir yön de, kahramanlarının sürekli olarak kendileriyle hesaplaşmaları. Evet zayıf iradeleri sonucu bu hesaplaşmadan yenik çıkıyorlar ama, onlar için tesadüflerin oyuncağı denilemez, bilinçsizce kaderlerine kapılıp gitmezler bu insanlar. Olayların akışı içinde ve sonunda içinde buldukları durumları kendilerine açıklayarak suçlu olduklarını ve sonuçtan sorumlu olduklarını hissederler”⁴.

Halit Ziya’nın romanları genel olarak değerlendirildiğinde Nemide, Mai ve Siyah, Aşk-ı Memnû teknik açıdan birbirine uzak durmakla birlikte “aşk” temasını işlemeleri bakımından birbirlerine

¹ Nuri Bilgin, Sosyal Psikoloji Sözlüğü Kavramlar, Yaklaşımlar, İstanbul 2003, s. 422

² Bkz. Zeynep Kerman, Halit Ziya Uşaklıgil’in Romanlarında “Baba”, Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri, Ankara 1988, s.113-120.

Zeynep Kerman Halit Ziya’nın romanlarının ağırlık noktasını “aile”nin oluşturduğunu ve bu ailenin eski Türk ailesinden farklı, küçük Avrupaî bir aile modeli olduğunu vurguladığı yazısında, Halit Ziya’nın romanlarında birbirlerine benzer baba modelleri üzerinde durmaktadır.

³ Ramazan Korkmaz, “Aşkın Öznelliğinden İhtirasın Nesnellğine” (Ed. Ramazan Korkmaz) Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839- 2000, Ankara 2007 s.165-166.

⁴ Oğuz Atay, Günlük, İstanbul 2004, s.186-188.

Turkish Studies

oldukça yakındırlar. Tıpkı gerçek hayatta olduğu gibi bu romanlarda da kişinin diğer insanlarla olan ilişkisini nasıl yaşadığı kolaylıkla tespit edilemez; fakat tek başınalık ve yalnızlık durumu/duygusu birbirini tamamlar. Bu süreçte kahramanların yaşadıkları yetersizlik, mutsuzluk, kendilerini ve olayları kontrol edememe hali olarak ortaya çıkar.

Yazar, Nemide romanını değerlendirdiği Hikâye adlı eserinde Nemide'yi "Nemide asabi, hissiyat-ı müteheyyice sahibi, vereme müstaid, bedbaht bir surette tevellüd etmiş, validesiz olmakla beraber pederi nezdinde fevkalade kıymetdar, lakin şebabının ve suret-i hilatinin icab ettirdiği surette galeyanlı bir hayattan mahrum, saadet içinde mahzun bir kızdır"⁵, diye tasvir eder. Bu anlatım içinde Nemide'nin yalnızlığına ilişkin tek bir tanımlama dahi yokken eserde bunu sık sık okuyucusuna hissettirir. Yine bir yazısında Nemide'nin "yaşamamak için doğmuş, büyümüş ve hayatın sert rüzgârları esmeye başlayınca hemen ölüme kavuşmak için yaratılmış"⁶ olduğunu dile getirir. Romanda yazarın bahsettiği bu "kavuşmayı" besleyen en önemli ve ilk gerekçe yalnızlık olarak belirmektedir. Nemide'nin yalnızlığı maddi bir yalnızlık olarak başlar ve bu durum duygusal yalnızlığı beraberinde getirir. Eserde anlatıcının ve Nemide'nin bu yalnızlığı defalarca dile getirdiği görülür:

"Nemide yalnızlık içinde geçen saatlerini babasının kütüphanesini dolduran kitaplardan birini okuyarak veya gökyüzünde parıldayan yıldızlardan birini seyrederek geçirirdi"⁷.

Nemide yalnızlığının farkındadır; fakat bu yalnızlığa günlük yaşantısı içinde edindiği meşgaleler engel ol(a)maz. Yalnızlığını "boşluk" olarak dile getiren genç kızın bu boşluğu doldurmaya çalışsa da başarılı olamadığı açıkça görülür:

Nemide, Nail'in "Siz burada nasıl vakit geçirirsiniz", sorusuna yalnızlığını tarif ederek cevap verir:

-Hiç!...Hayatım o kadar biteviye ve işsiz geçiyor ki bugün ile dün arasında bir fark bulamam. Hergün bu bahçede dolaşmak, saatlerce yalnız başına gezmek, ara sıra babamla görüşmek, biraz satranç oynamak, pek az olarak kanun çalmak, vaktimin çoğunu okumayla geçirmek, bazı geceler sandalla denize çıkmak; belli başlı işlerim bunlardır. Ama bunların hepsinden yoruldum. Şimdi yüreğimde büyük bir sıkıntı duyuyorum... Ama hayatımda büyük bir boşluk hissediyorum bunu doldurmak kabil olmuyor."⁸

Nemide, yalnızlığının ve mutsuzluğunun sebebini annesinin yokluğunda bulmuştur:

"...ben pek çok geceler sandal, denizin karanlık sularını yarıp da hafif hafif aktığı zaman derin derin düşünürüm. O zaman kendimi pek yalnız, pek kimsesiz bulurum. Bana öyle gelir ki eğer bir annem olsaydı daha mutlu olacaktım"⁹.

Zaman içinde Nemide'nin yalnızlık ve mutsuzluktan kaynaklanan çaresizliğinin sadece annesinin vefatından kaynaklanmadığı fark edilir. Nail'le Nihat'ın aşkını gizlice öğrendiğinde hayatında bir başka çaresizlik ve mutsuzluk belirir. Nail'i çok sevmesine rağmen kendisini sevmeyen bir erkekle beraber olmak ve başka bir kadının mutsuzluğuna sebep olmak istemez. Çaresizliğinin farkındadır; fakat yapacak bir şey yoktur:

"Ama bu acı zavallı kızı dayanılmaz bir işkence içinde bırakıyordu; orada sandalyasının içinde sakin, rahat gibi düşünen bu kızın yüreği parçalanıyor, ciğerleri sökülüyordu.

Kafasının içinden ne kadar acı düşünceler ne korkunç şeyler geçiyordu. Ama bunların hepsi de yapılamayacak şeylerdi, genç kız kendisinden kaçmak isteyen bu saadeti kaybetmemek için bir şeyler bulamıyordu"¹⁰.

Nemide'nin yaşamında çocukluğundan itibaren Nail'in önemli ve vazgeçilmesi mümkün olmayan bir yeri vardır. Evlerindeki aşkın kendisinden iki yaş büyük kızı Nergis'ten başka kimseyi görmeyen Nemide için Nail'in ziyaretleri oldukça önemlidir. Nemide'nin öncelikle yalnızlığını paylaştığı kuzeni Nail; zaman içinde âşık olduğu, sevdiği kişi, ardından da nişanlısı olacaktır.

⁵ Halit Ziya Uşaklıgil, Hikâye, İstanbul 1998, s.99.

⁶ Olcay Öner toy, Halit Ziya Uşaklıgil, Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri, Ankara 1995, s.73.

⁷ Uşaklıgil, Nemide, İstanbul 1970, s.63.

⁸ Uşaklıgil, age., s.99.

⁹ Uşaklıgil, age., s.100.

¹⁰ Halit Ziya Uşaklıgil, age., s.103.

Nemide'nin çaresizliği daha çok manevi, duygusal bir yalnızlıktır; fakat nesnel koşullarla da beslenmiş gittikçe derinleşmiştir. Bu açıdan Nemide, Nihal ve Bihter yalnızlığı yaşayışları bakımından birbirlerinden ayrılırlar.

Nihal, Nemide gibi hayata yalnız başlamaz, onda farklı bir durum dikkati çeker. Nihal'in, Bihter'le olan ilişkisi Nihal açısından düşünüldüğünde, zaman içinde adı zikredilmemiş bir yalnızlığa dönüşür ki bu durumdan Nihal gittikçe yalnızlaşan ve şefkat yoksunu genç bir kız, daha doğru bir tespitle yalnız ve muhtaç bir "çocuk" olarak çıkar:

"Evet, kendisine acınılmasını istiyordu. Onun acınılmaya gereksinmesi vardı. Ta yüreğinde bir şey, ona kendisini çekerek saçlarını gözyaşları ile ıslatacak sevecen bir yürek aratıyordu. O sevecen yürek o cömertlik göğsü kimin olabilirdi? Bunu belirleyemiyordu; ama biliyordu ki o gözyaşları, o derin bir bereket kaynağından saçlarına akacak sıcak yaşlar yüreğinin yaralarını yıkayacak, zehirlerini temizleyecek ve yalnız o vakit işte kendisini yok eden bu korkunç, bu ciğerlerini kavuran ateşten kurtulacak..."

Bu yürek kimin yüreği olabilirdi? Bütün çevresindekilerin yürekleri ondan uzaklaşmışlardı. Hiç, hiçbir sevecen yürek görmüyordu ki o iyileştirici gözyaşlarını serpelesin. Şimdi artık hepsiyle yabancılaşmış ki, hepsiyle..."¹¹.

Şevket ve Adnan Bey de yalnızlık çemberi içinde; fakat iç dünyalarının aktarımı açısından okuyucuya diğer roman kahramanlarına göre daha uzak bir yeredirler. Ebeveyn olmaları dolayısıyla yalnızlıklarını çocuklarıyla dindirmeye çalışmışlardır. Eşini kaybettikten sonra derin bir üzüntü ve yalnızlık yaşayan Şevket Bey, Nemide ve Nail'le neşe bulmuş, bu iki çocuğu yaşamının en önemli kaynağı olarak görmüştür:

"...yaşamaları yaşamasına bu kadar bağlı olan bu iki çocuğun neşeleriyle neşelenirdi"¹².

Adnan Bey de tıpkı Şevket Bey gibi yalnızlığını Bülent ve Nihal'le; fakat daha çok Nihal'le yakınlaşarak atlarmaya çalışır:

"Yalnızlık bu baba ile kızı o kadar sıkı bağlarla bağlamıştı ki, ancak birbirinin havası çevresinde yaşamaktan haz alabiliyorlardı"¹³.

Kuşkusuz Halit Ziya'nın roman kahramanlarının ebeveynlerinden birini kaybetmiş olmaları hüznlerini ve yalnızlıklarını arttırmıştır. Nemide'nin annesini kaybetmiş olması onun duygusal dünyasının hassasiyetini daha da arttırmıştır. Halit Ziya, Nemide romanında annenin bir çocuğun yetişmesindeki hayati rolünü şöyle dile getirir:

"Çocukların hayat ihtiyaçlarını yerine getirmek babaların boyun borcudur, fakat kalp duygularını tehlikeden korumak bir annenin kanadıdır. Nemide bu korunmadan yoksun idi."¹⁴

Nemide ve Nihal anne korumasından mahrumdurlar. Oysa Bihter'in annesi hayattadır; fakat Firdevs Hanım'ın bu korumayı sağlayamayacak kadar ben merkezli bir yaşam sürmesi, Bihter'e hem anne hem de baba yoksunluğu hissettirir. Üstelik Firdevs Hanım'ın kızlarına karşı bile kıskançlık içerisinde olması, maddiyata olan düşkünlüğü ve "şöhret"i Bihter'in çevresinde ateşten bir çember oluşturur.

Bihter Adnan Bey'le evlenene kadar ve hatta evliliğini sorgulama aşamasına gelene kadar ciddi olarak bir yalnızlık belirtisi göstermez. Selim İleri'nin de belirttiği gibi Bihter "varlıklı Adnan Bey yalısında aşksız, cinselliği körelmiş, intihara varacak yalnızlık içinde ayakta kalmaya çalışır"¹⁵.

Halit Ziya daha ikinci romanında annenin bir çocuğun yaşantısındaki önemine ciddi bir şekilde değinir ve bundan sonra yazacağı romanlarda da felakete sürüklenmek ya da felaketlerden yaralı da olsa kurtulmanın bu anlamda anne ile ilintili olacağını haberini verir.

Halit Ziya'nın ele aldığımız üç romanında da tipik çekirdek aileler vardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi ana-baba ve çocuklardan oluşan aileler, ebeveynlerden birinin ölümüyle daha da

¹¹Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnû*, İstanbul 1993, s.243-244.

¹² Halit Ziya Uşaklıgil, *Nemide*, İstanbul 1970, s.27.

¹³ Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnû*, İstanbul 1993, s.48.

¹⁴Uşaklıgil, *Nemide*, s.69.

¹⁵ Selim İleri, *Kamelyasız Kadınlar*, İstanbul 2007, s.246.

küçülmüş, tek ana-babalı (ebeveynli) ailelere dönüşmüşlerdir. Bu açıdan değerlendirildiğinde ölüm erken ya da hazırlıksız bir aşamada kahramanların hayatına girmiş gözükür.

Ölüm kavramı oldukça karmaşık ve görecelidir. Bireyin yaşantısında ölümü algılamak ve kavramak her zaman kronolojik yaşla ilgili görülmez. İki tür ölüm anlayışından bahsedilebilir¹⁶. Birincisi başkasının ölümüdür ki Halit Ziya'nın bu üç romanında da roman kahramanlarının yakından yaşadığı bir durum olarak dikkati çeker. Roman kahramanları birinci derecede yakınlarını; Nemide daha tanıyamadan annesini, Şevket Bey çok sevdiği eşini; Ahmet Cemil ve İkbâl babalarını, Fatma Hanım eşini; Bihter ve Peyker de tıpkı Ahmed Cemil ve İkbâl gibi babalarını, Ahmed Cemil kız kardeşi İkbâl'i, Fatma Hanım kızını, Firdevs Hanım eşini; Nihal ve Bülent annelerini, Adnan Bey ise eşlerini kaybetmiştir. Andığımız roman kahramanları içinde sadece Firdevs Hanım ölüme karşı farklı bir duyar(sız)lılık göstermiş; diğer roman kahramanları ise maddi ve manevi yaşantılarında ciddi sıkıntılar yaşamıştır.

Türk romanının tarihi seyrine baktığımızda özellikle erkek çocukların babalarını kaybetmeleri ve baba oğul ilişkisinin irdelenmesi alışıldık bir travma olarak karşımıza çıkar. Tanzimat dönemi edebiyatında özellikle romanda yoğun bir baba arayışı dikkati çeker. Jale Parla'nın da belirttiği gibi "bu ikonoplastik arayışta sık sık rastladığımız bir metaforla, Tanzimat'ın korunmaya muhtaç bir çocuk olduğu fikri yenilenir"¹⁷. Servet-i Fünûn romanı için bu "arama" artık bitmiştir. Halit Ziya'da ebeveyn-çocuk ilişkisi en yakınlarından birini kaybetmek; yani "kayıp" olarak belirir. Üstelik yazar, bu kaybın getirdiği acı ve üzüntüyü derinden hissetmiş bir sanatçı ve baba olarak karşımıza çıkar. Halit Ziya için bu durum, ölümler eş bir süreç ve "Felaketler Arasından Bir Geçiş"¹⁸ tir.

Ele aldığımız üç romanın kahramanlarının da ebeveynlerinden birini kaybetmiş olması tesadüf olmasa gerek. Yazar kahramanlarının çaresizliğinin ve mutsuzluğunun kaynağı olarak bir başlangıç seçmiş olmalı. Ardından gelen süreç de çaresizliği ve mutsuzluğu pekiştirmiştir. Bu üzücü durum, kahramanların hayata bağlılıklarını belli ölçülerde zayıflatmıştır ki bunun en ağır hali Nemide'de görülür.

Halit Ziya'nın romanlarında ölüm tematik bir başlık olarak değil trajik ve dramatik bir son olarak işlenmiştir. En önemlisi yalnızlığın hem başlangıcı hem de ardılı olan bir süreç olarak değerlendirilebilir. Roman kahramanları yalnızlıkları ve çaresizlikleriyle maddi olarak yüzleştiklerinde bazen istemli bazen de istemsiz bir şekilde kendilerini ölümlerle sonlanan sürecin içinde bulurlar. Bu da ilginç bir tesadüf; belki de yazarın bilinçli bir seçimi olarak karşımıza çıkar. Yazarın bu tutumu Nemide, Mai ve Siyah, Aşk-ı Memnû romanlarında oldukça belirgindir. Anne ya da babasını kaybeden çocuk, eşini kaybeden kişi mutluluğu bir daha yakalayamaz.

Halit Ziya, Aşk-ı Memnu romanında Nihal'in annesini kaybetmesi dolayısıyla babasının yaşamındaki vazgeçilmezliğini okuyucuya derinden hissettirir. Bihter'in babasını kaybetmesi annesiyle olan ilişkilerinin tanımlanmasında önemli bir role sahiptir. Ahmet Cemil'in babasını kaybetmesi hayatının akışını değiştirir. Kız kardeşi İkbâl ve Lamia'yı kaybettikten, mesleki anlamda hüsrana uğradıktan sonra, babası hayattayken onunla geçirdikleri güzel günleri hayal eder ve kendi yaşamını babası hayattayken ve sonrası olarak ayırır:

"Burada bu evin bütün hayatını tahattur (hatırladı) etti: O daha küçük bir çocuk idi; buraya nasıl bir telaş ile taşındıklarını, babasının o gün çocukçasına sevincini, fesini (başlığını) kilim döşeme için sepetliği ettiğini hep birer birer tahattur etti. Ah, o vakit ve ondan sonra babası ölüncüye kadar nasıl mesut idiler! Lakin daha sonra?..."¹⁹.

Yaşadıkları travmalar açısından her üç kahraman da çaresiz bir durum içindedirler. Tepki vermektense, mücadele etmektense kaçınmışlar; sadece olayların kendilerini götürdüğü yöne sürüklenmişlerdir. Aciz bir durumdadırlar. Bu acizlik ve çaresizlik kahramanlarımızı derin bir yalnızlığa itmiş, ölüme ya da ölüm düşüncesine yaklaştırmıştır. Nemide'nin bünyesi bu yalnızlığı kaldıramayacak

¹⁶ Bekir Onur, Gelişim Psikolojisi, Ankara 1995, s.248-254

¹⁷ Jale Parla, Babalar ve Oğullar Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri, İstanbul 2002, s.16

¹⁸ Bkz. Halit Ziya Uşaklıgil, Kırk Yıl, İstanbul 2008, s.423-427.

¹⁹ Halit Ziya Uşaklıgil, Mai ve Siyah, İstanbul 2007, s.390.

kadar zayıftır. A. Cemil mücadele edemeyecek kadar yalnız ve bitkin; Nihal, annesine kavuşma isteği içinde ölümü düşünür halde, Bihter’se gerçeklerle ve Adnan Beyle yüzleşmeyecek kadar çaresiz hisseder kendisini.

Nihal bu düşüncesini “Ölüm, ölüm!...Şimdi hep bunu istiyorum”²⁰ diyerek açıkça itiraf eder. Bihter yaşadıklarını; Behlül’ün kendisini suçlayarak kaçması, Adnan Bey’in yasak ilişkisini öğrenmesi karşısında yaşayacaklarını kendisi için ölümden daha büyük bir bedel olarak görür ve ölümü düşünsel bir durum olmaktan çıkarıp kendisi için hak edilmiş bir son, intihar haline getirir.

“Yaşamak; böyle bu bakışların altında yaşamak! Lakin ne için yaşayacaktı? O zaman ölümü düşündü. Evet ölecekti.”²¹

Tabii ki ölüm düşüncesi bireyin hayata bağlılığının tamamen ya da kısmen zayıfladığı dönemlerde ortaya çıkar; fakat geçici bir düşünsel durumdur. Bihter, bu anlamda Nemide, Ahmet Cemil ve Nihal’den farklılaşır. Onda ölüm düşünsel bir travma değil, yaşanan bir gerçek haline gelir.

Ahmet Cemil ise kız kardeşinin ölümü, mesleki hayal kırıklıkları ve ardından sevdiği kızın, Lamia’nın bir başkasıyla evleneceği haberini aldıktan sonra ruhi anlamda yıkıma uğrar. Özellikle Lamia’nın evleneceğini duyduktan sonra kendisini bir ölü gibi hisseder. Ahmet Cemil’i bu ölüm düşüncesinden uzak tutan şey, annesinin varlığıdır:

“Evet madem ki yaşamak için bir sebep var, bir ana var; bu halde, ölüme benzeyen bir hayat ile yaşamakta devam ederim, diyordu”²².

Ahmet Cemil’i ölüm düşüncesinden uzaklaştıran bir başka sebepse annesinin iyileştiriciliğiyle “yeni” bir hayat kurabilme hayalidir. Bu hayalini annesine aktarırken var olandan uzaklaşma, kaçma düşüncesi aynı zamanda annenin kurtarıcılığına sığınarak hayata tutunabilmeyi ifade eder:

“Seninle uzaklara gidelim, o kadar uzaklara ki nefsimizi orada tanıyamayalım, kendimize başka bir cihanda, başka mahlûklar nazarıyla bakabilelim... Değil mi anneciğim, benimle beraber oraya kadar geleceksin, beni şu mukaddes, şu muhterem gözyaşlarıyla iyi edeceksin değil mi?”²³.

Bihter’in ise ölüme ait duyguları Behlül’le olan yasak aşkının öğrenilmesiyle belirir. Bu durumu kocasına karşı ikiyüzlülüğünün ortaya çıkışı olarak adlandıran Bihter, aynı zamanda Behlül’ün kendisini reddetmesiyle yaşadığı kıskançlık krizinin de etkisindedir:

“O anda bu ikiyüzlülük düşüncesine karşı bir iğrenme duydu. Artık bu ikiyüzlülük yetişmemiş miydi? İki adım daha attı ve kocasının odasına girdi. Küçük dolaba koştu, çekmecesini çekti. İşte orada idi. Aldı ve onu eline alırken düşündü ki belki şimdi kocası da gelecek, onu arayacaktı. Bu pek mümkündü. Lakin mademki ortada öldürülecek bir suçlu var- bu görevi o, kendisi yerine getirecekti”²⁴.

Bihter, kendisini ölüme götüren düşüncenin, kocasına karşı hissettikleriyle ilgili olduğunu dile getirirse de aslen bu durumun Behlül’le bir gelecek kuramayışıyla ilgili olduğu da gözden kaçırılmamalıdır.

Romanlardaki yalnızlık ve ölüm temaları doğrudan evlilik düşüncesiyle ilişkilendirilebilir. Evlilik bireyin sosyal yaşamındaki rollerini etkiler. Bu etkilenme doğal olarak değişimi de beraberinde getirir.

Nemide, Nihal, Bihter ve Ahmet Cemil istedikleri halde sevdiklerine kavuşamamışlar; belki de hayatlarındaki anlamlı değişikliği, yarım kalmış aile mutluluklarını tamamlayamamışlar, tek ana-babalı bir aileden kurtulamamışlardır; hatta evlilik hayalleri ve aşk meselesi roman kahramanlarımızın duygusal yaşantılarına en ağır yükü getirmiş, ardından gelen süreçte yalnızlık ve mutsuzluk peşlerini bırakmamıştır.

Adnan ve Şevket Bey’in evliliklerinde eşlerin kaybı, İkbâl’in mutsuz evliliği, Firdevs Hanım’ın beklentileri evliliğin farklı açılardan da olsa mutsuzluk getirdiğini gösterir. Bu durumu sadece romantizmin “ağır” etkileri olarak değerlendirmek eksik olacaktır. Trajik sonlar, Halit Ziya’nın

²⁰ Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnû*, İstanbul 1993, s.247.

²¹ Uşaklıgil, *age.*, s.390.

²² Halit Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*, İstanbul 2007, s.374

²³ Uşaklıgil, *age.*, s.392

²⁴ Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnû*, İstanbul 1993, s.391.

romanlarındaki çocuk kahramanların “bahtsızlığı”yla ilintili gözükmektedir. Adnan Bey, Bihter’le evliliğinin Nihal üzerindeki etkilerini dile getirirken bunun ölümcül bir hadise olduğunu da itiraf eder:

“İtiraf ediyordu ki bu evlenme bir hata, korkunç, belki de onarılamayacak bir hata idi. Evet, bu nasıl onarılabilirdi? Bir gün belki bu hatanın kurbanı bu mini mini Nihal, bu bir üfürüşte sönuverecek kadar çelimsiz çiçek, böyle birden, artık bir daha başını kaldıramamak üzere, düşüvermez miydi?”²⁵.

Bihter de aynı masumiyeti taşımasa da yaptığı evlilikle kendi intiharını hazırlar.

Nemide, kendi evliliği öncesinde Nail ile Nihat aşkını öğrendiğinde sonucun ne olacağını kestiremeden büyük bir çaresizlikle kendisini ve diğerlerini akıntıya sürükler. Planlı ve kasıtlı bir tutum içinde değildir.

Aşk-ı Memnû’da ise Nihal babasının evliliğini istemeye istemeye olsa da onaylamıştır. Ardından Behlül’le olan ilişkisinde aynı çaresizliği yaşar. Nihal Behlül’le Bihter ilişkisini hissettiğinde bu hislerinden kurtulmak için düşüncelerini Beşir’in hastalığına yönlendirmiştir²⁶. Nemide ise yaşadığı ihaneti çok derinden hissetmesine rağmen, büyük bir kararlılıkla Nail’le Nihat’ın aşkına onay vermiştir. Ahmet Cemil, Lamia’nın bir subayla evleneceğini duyduğunda aynı çaresizlik içindedir, üstelik eserinin beğenilmemesi bu çaresizliği iyice arttırır. Roman kahramanlarının yaşadıkları aşklar çaresizliği, ardından yalnızlığı ve ölüm düşüncesini getirir. Her üç kahramanın kendilerini fikren ve ruhen çaresiz ve mutsuz hissetmeleri ölüm düşüncesini yoğunlaştırmıştır. Ahmet Cemil’de bu sadece hissiyat olarak belirir. Nemide yaşadığı ağır duygusal travmadan dolayı vereme yakalanır. Bedeni bu çaresizliği kaldıramayacak kadar güçsüzdür. Ahmet Cemil’in ise intiharın eşliğinden döndüğünü Halit Ziya şu satırlarıyla anlatır:

“Bu gençte bir aşk yıldızı, bir de sanat hülyası olacaktı ve bunların arasında bir sarhoş gibi yıkıla yıkıla, o duvardan bu duvara çarpa çarpa geçip gidecek, nihayet bir kovukta sinip can verecekti, mai hülyalar içinde yaşamak için yaratılmışken siyah bir uçuruma yuvarlanacaktı”²⁷.

Roman kahramanları çaresizliği daha çok duygusal anlamda hissetmişlerdir. Duygusal anlamdaki tükenmişlikleri, fiziksel güçsüzlüklerini beraberinde getirmiştir. Özellikle sosyal hayatı aileyle sınırlı kadın, genç kız kahramanlar üzerinde yoğunlaşan bu incinmişlik ve çaresizlik; aşk, evlilik meseleleriyle birlikte en yoğun haliyle hissedilmektedir. Aile dışından bir bireyin, arkadaşın varlığı bir nebze de olsa bu ağırlığı hafifletebilmektedir.

Annenin çocuk üzerindeki kurtarıcı varlığı da bu aşamada önemli bir role sahiptir. Nemide ve Nihal’in annelerine duydukları özlem ya da Bihter’in tam aksine nefreti kadın, erkek ya da çocuk kahramanlar için her ne kadar fedakâr ve çocuklarına oldukça düşkün babalara sahip olsalar da annenin varlığının hayati bir duygusal güç olduğu gerçeğini doğrudan ya da dolaylı bir biçimde vurgulamıştır.

Roman kahramanları ölümcül yalnızlıklarıyla baş etmeye çalışmışlar; ama bu konuda başarılı olamamışlardır. Mizaçları, yaşadıkları olaylar ve çevreleri, bu başarısızlığın en önemli sebepleri olarak sıralanabilir. Yalnızlık roman kahramanlarımız için istemli bir süreç olmadığından bu sürecin ardılı ölüm ya da ölüm düşüncesi olmuştur. Yazar, Nemide’yi öldürmek için kurguladığını açıkça ifade etmekle birlikte; ölüm Bihter için zorunlu bir seçim olarak karşımıza çıkmıştır. Ahmet Cemil’se ölüme en çok yaklaştığı anda annenin kurtarıcılığına sığınmıştır.

Modern romanın tercihen yalnızlığı içselleştiren kahramanlarından, “tutunamayanları”ndan farklı olarak, Halit Ziya’nın kahramanları zorunlu bir yalnızlık hali içindedirler ve üstelik toplumsal bir mesele üzerinde, düşünsel bir kriz yaşamamışlardır. İlk bakışta roman kahramanları için bu ayrıştırma ciddi bir ayrılıkmiş gibi görülse de sonlarının benzerliği, mutsuzluğun kronikleşmesi ve pasivize edilmiş davranışları açısından oldukça anlamlı bir yakınlık görülür.

Halit Ziya’nın ele aldığımız roman kahramanları, kadın ve aydın olma hali; ayrıca sorunları yüklenmede ve aşmada cinsiyetin getirdiği genetik özellikler göz ardı edilmeksizin, dönemin sosyal ve siyasi koşulları içinde, ahlaki değerlerle örtüşük bir biçimde kurgulanmıştır ve aslında her biri kendi çağının tutunamayan bireyi olarak düşünülebilir.

²⁵ Halit Ziya Uşaklıgil, age., s.387

²⁶Uşaklıgil, age., s.379.

²⁷ Halit Ziya Uşaklıgil, Kırk Yıl, İstanbul 2008, s.700

KAYNAKÇA

- ATAY Oğuz, Günlük, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- BİLGİN Nuri, Sosyal Psikoloji Sözlüğü, Bağlam Yayınları, İstanbul 2003.
- İLERİ Selim, Kamelyasız Kadınlar, Doğan Kitap, İstanbul 2007.
- KERMAN Zeynep, Halid Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında "Baba", Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
- KORKMAZ Ramazan, Aşkın Öznelliğinden İhtirasın Nesnelliğine, (Ed. Ramazan Korkmaz), Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000, Grafiker Yayınları, Ankara 2007.
- ONUR Bekir, Gelişim Psikolojisi Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm, İmge Kitabevi, Ankara 1995.
- ÖNERTOY Olcay, Halit Ziya Uşaklıgil Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/1773, Ankara 1995.
- PARLA Jale, Babalar ve Oğullar, Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri, İletişim Yayınları, İstanbul.
- UŞAKLIGİL Halit Ziya, Nemide, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1970.
- UŞAKLIGİL Halit Ziya, Aşk-ı Memnu, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1993.
- UŞAKLIGİL Halit Ziya, Mai ve Siyah, (Hızl: Enfel Doğan), Özgür Yayınları, İstanbul 2007.
- UŞAKLIGİL Halit Ziya, Kırk Yıl, (Yay. Haz. Dr. Nur Özmel Akın), Özgür Yayınları, İstanbul 2008.
- UŞAKLIGİL Halit Ziya, Hikâye, (Hızl. Nur Gürani Arslan), YKY, İstanbul 1998